

LESIKAALSETE ÜHIKUTE INGLISE KEELEST EESTI KEELDE TÖLKIMISE PÕHIPRINTSIPE

U. Lehtsalu

Inglise keele kateeder

Kahe keele (antud juhul inglise ja eesti keele) leksikaalsete ühikute vahel ei ole teatavasti täpset vastavust.¹ Iga keele leksikaalsed ühikud on vastava keele süsteemi elemendid ja neid ei saa mehaaniliselt üle kanda teise süsteemi. Leksikaalsete ühikute kõrvutamine tõlketeoorias võib toimuda ainult nende poolt väljendatava sisu ühtsuse alusel.² Tõlkimisvõimalused sõltuvad seega tähenduslikust vastavusest kahe keele sõnavara elementide vahel.

Peamiste leksikaalsete ühikute, sõnade, tähenduste rahvuslikke iseärasusi võib seletada kolme põhimise teguriga, mis mõjustavad sõnatähenduste moodustamist vastavalt keele struktuurilistele iseärasustele.

Sõnatähenduse moodustumisele avaldavad mõju tähenduslikud seosed leksikaalsete-semantiliste sõnarühmade vahel, millesse sõna kuulub. Teisest küljest võib objektide klass, mida antud sõna tähistab, olla seotud rahvuslike iseärasustega. Kolmandaks ei tähista sõna üksikut objekti, vaid objektide klassi, s. t. sõnal on üldistuse algmed, mis loovad aluse mõiste tekkimisele ja mis on teataval määral tingitud tähistatava objekti või nähtuse funktsioonist ühiskonnas, sellele antavast ühiskondlikust hinnangust ja vastava objektide või nähtuste klassi tunnetatuse astmest. Erinevates keeltes grupeeritakse kõneobjekte erinevalt. See ei ole juhuslik, vaid reeglipärane nähtus.³

¹ Л. С. Бархударов, Общелингвистическое значение теории перевода. — Теория и практика перевода, изд. ЛГУ 1962, lk. 9.

² Erinevusi erinevate keelte leksikaalsete ühikute tähenduse mahu vahel on Ferdinand de Saussure'ist alates hakatud nimetama sõnaliste märkide keelesiseseks tähenduseks (vrd. «внутриязыковое значение», vt. А. А. Уфимцева, О типологическом изучении лексики. — Структурно-типологическое описание современных германских языков, М., 1966, lk. 222).

³ Vrd. näit. S. Ullmann, The Principles of Semantics, Glasgow, 1951, lk. 152 jj.; C. Rabin, The Linguistics of Translation. Aspects of Translation. — Studies of Communication, lk. 125.

Kõneldes tõlgitava teksti leksikaalsete ühikute tähendustest ja nende edasiandmisest vastavate leksikaalsete ühikute abil tõlkekeeles ei mõelda mitte nende leksikaalset tähendust, vaid tähendust antud konteksti raamides. Nii kitsamal kontekstil (sõnaühendil, lausel) kui ka laiemal kontekstil (ümbritsevatel lausetel, peatükil või kogu teosel) on oluline tähtsus vaste valikul tõlkekeeles.

Vastavusastmeid inglise ja eesti keele leksikaalsete ühikute vahel võib liigitada järgmiselt:

1. Eesti keeles võib puududa vaste inglise keele leksikaalsele ühikule kas täiesti või antud tähenduses. Selline äärmuslik nähtus esineb suhteliselt harva ja tuleb ilukirjanduslikus tõlkes ette peamiselt inglise oludega seotud, sageli üldrahvalikust keelest kõrvale kalduvate leksikaalsete ühikute puhul.⁴ Mis puutub aga üldiselt levinud mõisteid tähistavatesse leksikaalsetesse ühikutesse, siis ei tule ilukirjanduse tõlkimisel praktiliselt ette juhte, kus eesti keeles ei leiduks mingit ligikaudset vastet, mis laiendades annaks edasi vastava ingliskeelse leksikaalse ühiku tähenduse, näit. *sandwich-man* = *mees, kes kannab tänavatel reklaamplakateid*; *housemaster* = *Inglise koolides internaadis elavate õpilaste ülevaataja-õpetaja või koolijuhataja abi*.

2. Sagedamini esineb aga juhte, kus lähim eestikeelne vaste ei ammenda kogu ingliskeelse leksikaalse ühiku tähendust, s. t. ingliskeelne leksikaalne ühik on tähenduse mahult kitsam ja konkreetsem sisult rikkam kui eestikeelne vaste. Viimane nõuab seega vastavalt laiendamist.

3. Võib esineda aga ka vastupidine nähtus — inglise keele leksikaalne ühik võib olla tähenduse mahult laiem ja konkreetsem sisult vaesem kui lähim eestikeelne vaste. Siin võib eristada kahte liiki mittevastavust: a) inglise keele leksikaalne ühik võib olla mahult nii lai, et selle konkreetne kontekstiline tähendus ja seega ka eestikeelne vaste oleneb igal üksikul juhul kas kitsamast (sõnalisest) või laiema (olustikulisest) kontekstist; b) inglise keele leksikaalne ühik võib olla küll mahult laiem kui lähim eestikeelne vaste, seejuures aga lahutatav konkreetse tähendusega leksikaalseteks-semanticisteks variantideks, mille tõlkimisel on võimalik teada sõnaraamatus leiduvatele leksikaalsetele tähendustele, neid tõlgitava konteksti nõuetele kohandades.

4. Juhte, kus ühetähenduslikule inglise keele leksikaalsele ühikule vastab kontekstist sõltumatult samuti ühetähenduslik leksikaalne ühik eesti keeles, esineb ilukirjanduse tõlkimisel suhteliselt harva, sest selline vastavus on võimalik peamiselt ainult terminoloogilise varjundiga sõnade puhul.

---

⁴ Vrd. A. B. Федоров, Введение в теорию перевода, М., 1958, lk. 139—140.

1. Tähenduse mahult kitsamate leksikaalsete ühikute tõlkimine.

Järgnevalt vaatleme juhte, kus inglise keele leksikaalne ühik on tähenduse mahult kitsam ja konkreetset sisult rikkam eesti keele lähimast vastest. Selliste leksikaalsete ühikute tähenduse edasiandmiseks kasutatakse harilikult lähima eestikeelse vaste laiendamist.

Tähenduse mahult kitsamate verbide tõlkimine.

Inglise keeles on terve rida liittähendusega verbe, mille semantiline struktuur koosneb mitmest komponendist. Sellistele verbidele võib inglise keeles leida vastavaid sõnaühendeid, mille igas komponendis realiseeritakse liittähendusega verbi üks tähenduslik koostisosa e. semeem, näit. *to gush = to flow copiously*. Eesti keelde tõlgitakse selliseid liittähendusega verbe enamasti verbaalse sõnaühendi abil, milles verbi peatähendus e. tuumsemeem realiseeritakse sõnaühendi verbaalses komponendis, lisatähendus või -tähendusvarjund aga määruselises laiendis. Toome mõned näited: *Hailstones smashed against the windowpanes, zigzagged down the chimney and died in the fire = Raheterad laksatasid vastu aknaruute, tulid korstnast siksakis alla ja surid leegis* (Sillitoe, KD 63; 66); *There were perhaps forty men lolling on the red benches = Umbes nelikümmend meest istus lamaskledes punastel pinkidel* (Snow, CP 128; 110); *The service ended and the congregation trooped out = Jumalateenistus lõppes ja kogudus liikus salkadena kirikust välja* (Snow, 247; 211).

Mõnikord lahutatakse ingliskeelses verbis sisalduv täiendav mõttevarjund peatähendusest ja väljendatakse see rinnastavas seoses oleva leksikaalse ühikuga: *chaperoned by the maiden aunt = saadetuna ja valvatuna vallalise tädi poolt* (Galsworthy, IPh 29; 20).

Vahel tuleb verbi tõlkimisel, millele selle põhitähenduses leidub enam-vähem ammendav eestikeelne vaste, viimast laiendada ainult teatud tähenduses. Näitena võib tuua verbi *to dress*. Põhitähenduses vastab sellele kogu tähendust ammendav eestikeelne verb *riietuma*, ingliskeelne verb võib aga tähendada veel *pidu- või õhturõivaid selga panema* ja nõuab tõlkimisel vastava laiendi lisamist: *he did not remember ever having seen her in black, and the thought passed him: «She dresses even when she's alone».* = *Soames ei mäletanud teda iialgi mustas näinud olevat ja tal käis mõte läbi pea: «Isegi üksi olles riietub ta õhtuks ümber.»* (Galsworthy, Ch 155; 86).

Vahel puudub eesti keeles ingliskeelsele verbile tähenduselt lähedane verbaalne vaste igas tähenduses ja selle semantiline

funktsioon antakse edasi tõlkes kasutatavat verbi laiendava määrusega. Põhisõnaks on sellisel juhul konkreetset sisult vaesem verb, mille valik sõltub suurel määral tõlgitavast kontekstist. Näitena võib tuua verbi *to trespass*: *She's trespassing — I must have a board up = Ta on keelatud pinnal — tarvis lasta tahvel üles panna* (Galsworthy, Ind 15; 337); *"I've been trespassing; I came up through the coppice and garden"* = «Tulin keelatud teed kaudu, läbi metsatuka ja aia (Galsworthy, Ch 174; 104).

Tähenduse mahult kitsamate nimisõnade tõlkimine.

Inglise keeles on rida liittähendusega nimisõnu, millele võib leida vasteid atributiivsete sõnaühendite hulgast, näit. *flummery* = *agreeable humbug, empty compliment*. Eesti keelde tõlgitakse selliseid nimisõnu peamiselt sõnaühendi abil, kusjuures peatähendus antakse edasi ühendi põhisõnas, lisatähendus aga täiendilises komponendis: *Brodzinski loved English flummery = Brodzinski armastab inglaste tühiseid meelitusi* (Snow, CP 39; 36); *Mrs. Henneker did not listen to any repartee of mine = Minu lõõgivalmeid vastuseid Mrs. Henneker ei hakanud kuulamagi* (Snow, CP 54; 48).

Tähendust ammendavat vastet ei ole eesti keeles võimalik leida ka mõnele ingliskeelsetele abstraktsetele nimisõnadele, nagu näiteks *self*. Silveti sõnaraamat (1948) annab seletuse: *tema, nagu ta varem oli, praegu on jne*. Sõltuvalt kontekstist on mõnikord tõlkimisel võimalik leida mõni tähenduselt lähedane abstraktne nimisõna: *It was like a denial of the whole self, body and soul, body as well as soul = See oli nagu tema isiksuse, maise ja vaimse mina mahasalgamine* (Snow, CP 241; 207). Enamasti tuleb aga tõlkimisel kasutada mõnda konkreetsema tähendusega kontekstilist sünonüümi: *if he went off by his blue-eyed well-leggined self = kui ta läheks sinna omapead — sinisilmne põlöpükstes poisike* (Sillitoe, KD 11; 9); *There he was — a dark, and as if harried shadow of his sleek and brazen self = Seal ta nüüd oli — tume ja otsekui paljaks riisunud vari endisest siledast ja ülbest keigarist* (Galsworthy, Ch 279; 197). Vahel tuleb selliste nimisõnade muutmisel kogu lause struktuuri muuta: *Seeing Margaret and me, Diana slid her guest on to another group, and became her managing self = Nähes meid Margaretega, juhtis Diana oma vestluskaaslase teiste külaliste juurde. Nagu alati, võttis ta jälle juhtimise enda kätte* (Snow, CP 84; 74).

Ammendav eestikeelne vaste puudub näiteks ka nimisõnal *say*. Silveti sõnaraamat annab seletuse: *õelda olev, kõnek. kõnelemisvõi kaasarääkimis- või otsustamisvõimalus*. Tegelikult sõltub eestikeelne vaste igal üksikjuhul suurel määral tõlgitavast kontekstist:

your say in her affair is confined to paying out her income = *Sinu o s a t e m a a s j u s p i i r d u b h o o l i t s e m i s e g a, e t t a o m a r a h a k ä t t e s a a k s* (Galsworthy, Ch 177; 106).

Nagu verbid, nii võivad ka nimisõnad inglise keeles olla sisult rikkamad vastavatest eestikeelsetest leksikaalsetest ühikutest ainult mõnes tähenduses. Nii näiteks on nimisõnal *sex* selle põhitähenduses ammendav eestikeelne vaste olemas. Inglise keeles kasutatakse nimisõna *sex* aga veel muudes tähendustes, nagu sugupoolte vahe, vastassugupoole võlumine, armastusega seotud küsimused üldse jms. Sellises tähenduses tuleb nimisõna *sex* tõlkimisel laiendada mõnda lähimat eestikeelset vastet või kasutada mõnda kontekstiliselt sünonüümi: *In a homoeopathic age, when boys and girls were co-educated, and mixed up in early life till sex was almost abolished, Jon was singularly old-fashioned* = *Jon oli kummaliselt vanamoeline homöopaatilisel ajastul, mil poisse ja tüdrukuid koos kasvatati ja nii varakult harjutati koos elama, et s u g u d e v a h e o l i p e a a e g u k a d u n u d* (Galsworthy, L 69, 38); *She behaved as if she wouldn't welcome sex from me in any shape or form* = *Ta käitus nii, nagu ei salliks ta l ä h e n e m i s t m i n u p o o l t m i n g i l k u j u l e g a m i n g i s v o r m i s* (Braine, RT 78; 63); *"What were you talking about?" "Sex,"* = *«Millest te rääkisite?» «A r m u a s j a d e s t,»* vastasin mina (Braine, RT 163; 142).

Tähenduse mahult kitsamate omadussõnade tõlkimine.

Kuigi vähemal määral, esineb ka ingliskeelsete omadussõnade tõlkimisel juhte, kus lähim eestikeelne vaste ei hõlma kõiki sõna tähendusvarjundeid ja seda tuleb tõlkes laiendada: *There was a great sycophantic applause* = *Järgnes tugev, orjameelselt meelitav aplaus* (Snow, CP 115; 110); *Those boys are so particular* = *Need noormehed on nii täpsed igas pisiasjas* (Galsworthy, Ch 86; 25); he was well-built and very upright, and always pleased Jolyon's aesthetic sense = *Ta oli hea kehaehitusega, väga sirge rühiga ja meeldis alati Jolyoni ilutundele* (Galsworthy, Ch 177; 52).

Omadussõna liittähendust on vahel tõlkimisel otstarbekohane lahutada kaheks rinnastavas seoses olevaks komponendiks: *Roger gave a boisterous laugh* = *Roger naeris valjusti ja lustakalt* (Snow, CP 31; 28).

Leksikaalsete ühikute sünonüümsuse osa tõlkimisel.

Väljendusvahendite sünonüümsusel on rahvuslik iseloom, s. o. nad sõltuvad iga keele ajaloolistest seadustest. Sagedasele inglise keele leksikaalsete ühikute suuremale määratletusele eesti keelega võrreldes aitab kaasa inglise keelt iseloomustav sünonüümide rohkus. Tänu arvukatele laenudele on inglise keeles mõne mõiste väljendamiseks terve rida sünonüüme, mida eesti keeles on võimatu eristada: *he was a foreigner, or alien as it was*

now called = *ta oli välismaalane* (Galsworthy, L 177; 137). Sünonüümid on mõnikord omandanud erinevaid tähendusvarjundeid, mis tõlkimisel lähevad kaduma. Nii näiteks vastab sünonüümidele *scent* (= mingi eriline lõhn), *perfume* (= lõhnav auranudus) ja *fragrance* (= magus lõhn) eesti keeles üksainus üldisema tähendusega sõna *lõhn*:

When the door was opened to him his sensations were regulated by the scent which came — that perfume — from away back in the past, bringing muffled remembrance: fragrance of a drawing-room he used to enter, of a house he used to own — perfume of dried roseleaves and honey!

Kui uks avati, mõjutas ta tundeid kaugest minevikust tulev lõhn, ähmaseid mälestusi elustav lõhn, vaimus nägi ta lõhnavat salongi, kuhu ta tavatses sisse astuda; nägi maja, mis temale oli kuulunud. Kuivatatud roosilehtede ja mee lõhn!

(Galsworthy, Ch 155) (85)

Paratamatult jääb siin tõlge vaesemaks originaalist. Stiilivõttena ei ole sõna *lõhn* kordamine halb, sest see väljendab hästi seda painajalikku muljet, mida tuttav lõhn Soamesile avaldas. Kaduma on aga läinud autori peened mõttevarjundid sünonüümide kasutamisel: ukse avamisel tungib Soamesile ninna tuntud eriline lõhn, mis toob kaasa minevikumälestusi. Edasi meenutab see Soamesile tema endise salongi meeldivat lõhna, mille tekitasid vaasi asetatud kuivatatud roosilehed.

Toome veel ühe näite. Osaliste sünonüümide *silent* ja *still* tähenduste erivarjundite edasiandmiseks on eesti keeles harilikult võimalus olemas: *She was never still and rarely silent* = *Ta ei püsinud üial liikumatult ja vaikis harva* (Braine, RT 110; 92). Järgnevas näites aga, kus sünonüüme kasutatakse liikumist tähistava verbi laiendamiseks, ei saa viimast vastet kasutada ja mõlemaid sünonüüme tõlgitakse ühise vastega *vaikselt*: *She had seated herself in the swing, very silent and still* = *Väga vaikselt istus Holly kügele* (Galsworthy, Ch 303; 220).

Nagu nähtub eelnevatest näidetest, ületatakse sünonüümide eristamisvõimaluse puudumisega seotud raskused enamasti mõne üldmõiste kasutamisega.

Peale erinevate tähendusvarjundite edasiandmise võivad sünonüümid erineda ka stiililt. Selliste sünonüümide edasiandmine nõuab tõlkijalt head stiilitunnetust, et leida ligikaudu samasse stiilinivoosse kuuluvaid vasteid eesti keeles. Toome näite õnnes-tunud tõlkest: *Zombies always pass away or cross the Great Divide or go into the sunset* = *Kretiinid alati lahkuvad siit ilmast või lähevad teise maailma või varisevad mullapõue* (Braine, RT 30; 16).

2. Tähen-duse mahult laiemate leksikaalsete ühikute tõlkimine.

Alljärgnevalt vaatleme leksikaalsete ühikute tõlkimist, mis inglise keeles on tähenduse mahult laiemad ja seetõttu konkreet-selt sisult vaesemad lähimast eestikeelsest vastest. Siin võib ilm-neda kahte liiki mittevastavus: ingliskeelne leksikaalne ühik võib olla kas tähenduselt üldisem või mitmetähenduslikum lähimast eestikeelsest vastest.

Üldisema tähendusega leksikaalsete ühi-kute tõlkimine.

Sõnad, mis väljendavad paljusid mõisteid, võivad ise muutuda ebamäärasteks. Inglise sõnavara iseloomustavad arvukad leksi-kaalsed ühikud (peamiselt nimisõnad, vähemal määral ka verbid ja omadussõnad), mille tähendusel puuduvad teravad piirjooned ja mis on niivõrd üldise tähendusega, et neid on võimalik kasu-tada väga erinevate mõistete väljendamiseks (vrd. ingl. k. *'omni-bus words'*, prants. k. *'mots passe-partout'*).

Tõlkeraskused on selliste sõnade puhul tingitud peamiselt asjaolust, et vastavate üldmõistete olemasolu puhul nii inglise kui ka eesti keeles ei tarvitse nad vastavuses olla kõigis tähen-dustes ja kasutamisevõimalustes. Sõnaraamatutes võib selliste sõnade tõlkimiseks leida ainult üldjuhiseid, konkreetne edasiand-misviis sõltub aga igal juhul tõlgitavast kontekstist.

Näitena võib tuua nimisõna *thing* võimalikke tõlkimisviise eesti keeles. Nimetatud sõna võib esineda mis tahes materiaalse objekti tähenduses (vrd. eesti k. vastet *asi*, mida saab kasutada ainult elutute asjade kohta): *I don't think we'd ever fight a thing that size, honestly, you know* = *Ma ei usu, et meil üldse on mõtet võidelda nii suure looma vastu, ausõna* (Golding, LF 155; 110); *Look at the way he's always giving her things* = *Näha juba sel-lestki, kuidas ta aina kingitusi teeb* (Galsworthy, MP 67; 60); *"I can't hardly move with all these creeper things"* = *«Igavene häda on siit vää dipuntrast välja saada* (Golding, LF 11; 5); *"I'd like to set the goat free... It's such a shame to tie things up"* = *«Ma vabastaksin meelsasti soku... On häbiasi elavaid olen-deid kinni siduda* (Galsworthy, SP 268; 350).

Materiaalsete objektide kõrval võib nimisõna *thing* väljendada ka mittemateriaalseid vaimseid mõisteid: *The valuable things in the book were there* = *Raamatul ei puudunud oma väärtusli-kud küljed* (Snow, CP 192; 164); *she handled 'things' as she handled undergardeners* = *Ta suhtus mõtete sse nagu aedniku-abilistesse* (Galsworthy, IPH 188; 144).

Nimisõna *thing* võib tähistada ka töönaidist, teost. Vastavalt ka eestikeelne tõlge: *Have you read that charmin' thing of*

Poser's = *Kas olete lugenud seda Poseri kütkestavat teost* (Galsworthy, IPh 198; 151).

Mitmuse vormis võib nimisõna *thing* tähistada ka olukorda, tingimusi, sündmusi üldse. Selles tähenduses võib tõlkimisel eesti keelde kasutada vastet *kõik, elu, olukord* jms.: "*No one likes — being right out of things*" — «Kellelegi ei meeldi elust kõrvale jääda» (Snow, CP 57; 51); *It'll only stir things up = see ainult äratab kõik jälle ellu* (Galsworthy, L 290; 236); *It was better to recognize that things were hopeless = Oli parem mõista, et olukord on lootusetu* (Galsworthy, B 162; 201). Sageli antakse sõna *thing* tähendus selles funktsioonis edasi kaudselt, kogu lausekonstruktsiooni muutes: *Things went on like this for years = Nii elasin kümme aastat* (Sillitoe, FBP 73; 220); *I succeeded in making the best of things = Ma tulin kuidagi viisi toime* (Sillitoe, FBP 73; 220).

Mitmuse vormis võib vaadeldav nimisõna tähistada ka mingiks otstarbeks vajalikke esemeid: *cleaning the supper things away = sööginõusid koristades* (Galsworthy, AT 277; 36); "*We might have a game before lunch; you can have my other racquet,*" "*I've got no things,*" = «Me võiksite teha ühe mängu enne lõunaeinet; sa võiksid võtta minu teise reketi.» «Mul ei ole rõivaid kaasas.» (Galsworthy, IPh 182; 140).

Ainsuse vormis koos määrava artikliga kasutatakse nimisõna *thing* tähenduses antud olukorras parim: *The thing is to win victories = Tähtis on võita* (Galsworthy, IPh 249; 187); *The thing is to walk as much as you can = Peaasi on kõndida nii palju kui võimalik* (Galsworthy, SS 85; 66).

Emotsionaalses tähenduses võib nimisõna *thing* esineda väga erinevate tundevarjundite, nagu põlgus, kaastunne, kiindumus jms. väljendajana. Eesti keelde tõlgitakse sõna *thing* emotsionaalses tähenduses tavaliselt vastava emotsionaalse värvinguga kontekstilise sünonüümi abil sõltuvalt nimisõna juurde kuuluvast epiteedist: *Miss Miller, poor thing! looked ... overworked = Miss Miller, vaeseke, ... näis ületöötanud* (Brontë, JE 48; 54); *The 'Old Things' — Aunt Juley and Aunt Hester = 'Vanakesed' — tädi Juley ja tädi Hester* (Galsworthy, Ch 73; 13). Metafoorse epiteedi puhul on vahel kogu sõnaühendit võimalik asendada nimisõnalise metafooriga: "*You little sharp thing!*" = «Oh te väike naskell!» (Brontë, JE 40; 46).

Ka mitmuse vormis võib nimisõna *thing* esineda emotsionaalses tähenduses, kusjuures selle tähenduse edasiandmine tõlkes sõltub peaaegu täielikult kontekstist: *He made things for himself = Ta teeb endale ise elu raskeks* (Galsworthy, P 256; 265); *Down there one could say things = Oma kodus võiks mõndaagi öelda* (Galsworthy, Ch 104; 41).

Kõnekeeles tarvitatakse nimisõna *thing* sünonüümina üldises tähenduses substantiivi *business*, samuti ka *affair* ja *job*. Kõik

need nimisõnad on tähenduse laienemise tagajärjel kaotanud konkreetse semantilise funktsiooni ja neid võib kasutada erinevate objektide või nähtuste tähistamiseks. Tõlkimine oleneb selliste sõnade puhul suurel määral kontekstist. Toome mõned näited: *killed in that first Afghan business* = *langes esimeses Afganistani sõjas* (Galsworthy, B 101; 126); "*Shall we stop and have a look at that Memorial affair they made such a fuss about?*" = «Kas peatume ja vaatame toda mälestusammasi, millest tehti nii palju kära?» (Galsworthy, SS 63; 48); *Old Mrs. Antolini's hair was full of those iron curler jobs* = *Mrs. Antolini pea oli lokirulle täis* (Salinger, CR 188; 153); *He just got a Jaguar. One of those English jobs that can do around two hundred miles an hour.* = *Ta ostis endale hiljuti «Jaguari» — see on väike inglise masin, mis võib teha ligi kakssada miili tunnis* (Salinger, CR 27; 5).

Üldisema tähendusega nimisõnade hulka kuuluvad ka mõned üldmõisted, mis eesti keeles nõuavad harilikult konkretiseerimist vastavalt tõlgitavale kontekstile: "*Coming over for a drink, honey?*" *Eva asked her* = «Kas tulete meiega natukeseks klaasi tõi s i m a, kallis?» küsis *Eva* temalt (Braine, RT 52; 38); *I asked if he wouldn't have a drink* = *Küsisin talt, kas ta ei tahaks ühe n a p s i teha* (Snow, CP 82; 73).

Nagu eelnevatest näidetest ilmneb, sõltub üldise tähendusega sõnade tõlkimine olulisel määral tõlgitavast kontekstist.

Polüsementiliste sõnade tõlkimine.

Järgnevalt vaatleme inglise keele leksikaalsete ühikute tõlkimist, mis on küll tähenduse mahult laiemad lähimast eestikeelsest vastest, mille semantilist struktuuri saab aga lahutada konkreetseteks tähendusteks (s. o. polüsementilised sõnad).

Et kogemuse konkreetsus on piiritu, keele ressursid aga piiratud, siis on keele leksikaalsetel ühikutel enamasti mitu tähendust.

Sõna semantilises sisus eristatakse tavaliselt kolme elementi: põhitähendust kui antud perioodi kõige produktiivsemat, teisejärgulist tähendust või tähendusi ja üle kantud tähendust. Polüsementiliste sõnade tõlkimisel tuleb kõigepealt selgusele jõuda, millises tähenduses tõlgitav sõna antud konkreetses kontekstis esineb. Alles siis võib toimuda sõnale sobiva eestikeelse vaste leidmine, mis olenevalt tõlgitavast kontekstist sageli väljub sõnaraamatutes leiduvate vastete raamidest.

Inglise ja eesti keele kõrvutamisel torkab eeskätt silma paljude verbide ja nimisõnade struktuuriline erinevus kummaski keeles. Nii näiteks on ligikaudu kolmandikul inglise keele verbidest nii sihiline kui ka sihitu tähendus. Need on suure kasutamissagedusega laia tähendusega verbid. Selliste verbide tähendusliku sisu määritlemine toimub peamiselt süntagmaatilises plaanis (s. o. sõnaühendeis). Semantiliselt struktuurilt erinevad sellised tähen-

duuselt laiemad verbid konkreetsema sisuga ja tähenduselt kitsamatest eesti keele verbidest. Siia kuuluvad verbid *to cast*, *to wear*, *to break* jt. Nii näiteks võib verbi *to wear* tõlkida eestikeelse vastega *kandma*, kui juttu on riietest, soengust, ehetest jms. Laiemas tähenduses *omama* aga sõltub tõlge suurel määral konkreetsest kasutamishugust: *She wasn't wearing her usual lavender* = *Alice polnud kasutanud oma tavalist parfüümi — lavendlit* (Braine, RT 233; 208); *When he walked briskly down the hall, he wore a nervous smile* = *Kui ta kärmesti läbi halli läks, virvendas ta näol närviline naeratus* (Wilson, LL 277; 290).

Polüsemantiliste sõnade tõlkimisel esinevad vead on sageli tingitud sellest, et sõnale tuuakse vaste selle põhitähenduses, arvestamata tõlgitavat konteksti, milles sõna võib esineda mõnes teisejärgulises või ülekantud tähenduses. Nii näiteks tõlgitakse verbi *to grind* põhitähenduses vaste abil *jahvatama*, muusikast rääkides aga ei ole see vaste sobiv, nagu nähtub alljärgnevast tõlkest:

The organ woman plied her handle slowly; she had been grinding her tune all day — grinding it in Sloane Street hard by, grinding perhaps to Bosinney himself. (Galsworthy, MP 273).

Väntoreli-naine tiirutas aeglaselt vänta; ta oli oma viisi päev otsa jahvatanud, — ka lähedal oleval Sloane Streetil; võib-olla jahvatas ta seda Bosinneyle endale. (241)

Õigem oleks tõlkida: *ta oli oma viisi päev otsa leierdanud...*

Mõnikord võib polüsemantiline sõna ka ilukirjanduses esineda spetsiifilises, ühe või teise teadusalaga seotud tähenduses, millist võimalust sageli ei arvestata. Nii näiteks on omadussõnal *proper* heraldikas spetsiifiline tähendus *loomulikkudes värvides*. Alljärgnevas tõlkes on aga ekslikult kasutatud vastet sõna vananenud tähendusele: *the crest was a "pheasant proper"* = *vapi tippilustuseks oli «ilus faasan»* (Galsworthy, MP 200; 177). Eeltoodud arvestades võiks aga tõlkida: *vapi tippilustuseks oli loomulikes värves faasan*.

Vead polüsemantiliste sõnade tõlkimisel tekivad ka siis, kui tõlkija ei arvesta, et sõna võib olla kasutatud mitte otseses, vaid figuratiivses tähenduses. Nii näiteks tähistab nimisõna *sportsman* ülekantud tähenduses ausa mängu mängijat, õiglast isikut, samuti aga ka julge mängu harrastajat. Järgmises näites on aga sõna ekslikult tõlgitud selle otseses tähenduses:

The sight of his uncle opposite, too, was a sharp incentive. He was so far from being a sportsman that it would be worth a lot to see his face. (Galsworthy, Ch 255)

Ka enda vastas istuva onu nägemine oli tugevasti ergutav. Onu Soames polnud põrmugi sportlane, — maksis tõesti vaadata, mäherduse näo ta teeb sellise uudise juures. (175)

Kõne all on Val Dartie vabatahtlik sõjaväkke astumine ja sensatsioon, mida uudise teatavakstegemine tekitab Forsyte'ide hulgas. Situatsiooni arvestades võiks sõna *sportsman* tõlkida: *onu Soames ei pidanud ise julgustükkidest põrmugi lugu.*

Leksikaalsete ühikute tõlkimise põhiprintsiipide kohta võib kokkuvõttes öelda, et kui üldlevinud mõisteid tähistavate sõnade puhul nii absoluutset vastavust kui ka vaste puudumist esineb ilukirjanduse tõlkimisel inglise keelest eesti keelde suhteliselt harva, siis sagedamini tuleb ette juhte, kus leksikaalsete ühikute tähenduse maht ja seega ka konkreetne sisu ei lange mõlemas keeles kokku.

Kui inglise keele leksikaalne ühik on tähenduse mahult kitsam ja vastavalt sisult rikkam lähimast eestikeelsest vastest, siis ületatakse selle tõlkimisega seotud raskused tavaliselt viimase laiendamise teel või kasutatakse mingit kontekstilist sünonüümi. Sõltuvalt eesti keelele omasest väljendusviisist antakse täiendav mõttevarjund vahel edasi rinnastavas seoses oleva leksikaalse ühikuga.

Inglise keeles esinevate üldisema tähendusega leksikaalsete ühikute puhul, mida võib kasutada väga mitmesuguste mõistete väljendamiseks, sõltub tõlkimisviis olulisel määral tõlgitavast kontekstist. Sõnaraamatutes võib selliste leksikaalsete ühikute tõlkimiseks leida ainult üldjuhiseid.

Leksikaalsete ühikute puhul, mis on küll mitmetähenduslikud, mille semantilist struktuuri saab aga lahutada konkreetseteks tähendusteks (s. o. polüsemantiliste sõnade puhul), sõltub sobivaima vaste leidmine tõlkija oskusest kindlaks määrata, kas tõlgitav sõna esineb tekstis oma põhitähenduses, teisejärgulises või ülekantud tähenduses.

Kasutatud teoste lühendid:

Braine, RT	John Braine, <i>Room at the Top</i> . Moscow 1961; tõlge: Tee ülesmäge. Tõlkinud V. Kivilo. «Loomingu» Raamatukogu» nr. 28—31, 1962.
Brontë, JE	Charlotte Brontë, <i>Jane Eyre</i> . New York 1957; tõlge: Jane Eyre. Tõlkinud E. Raidaru. Tallinn 1959.
Galsworthy, AT	John Galsworthy, <i>Apple Tree. Caravan. The Assembled Tales of John Galsworthy</i> . New York 1925; tõlge: Ounapuu. Tõlkinud J. Schwalbe. Tartu 1927.
B	John Galsworthy, <i>Beyond</i> . London 1929; tõlge: Üle piiri. Tõlkinud A. Pärn. Tartu 1937.
Ch	John Galsworthy, <i>In Chancery. The Forsyte Saga</i> . Leipzig 1926; tõlge: Forsyte'ide saaga II. Tõlkinud M. Sillaots. Tallinn 1960.
Ind	John Galsworthy, <i>Indian Summer of a Forsyte. The Forsyte Saga</i> . Leipzig 1926; tõlge: Forsyte'ide saaga I. Tõlkinud M. Sillaots. Tallinn 1960.
IPh	John Galsworthy, <i>The Island Pharisees</i> . Leipzig 1913; tõlge: Saare variserid. Tõlkinud L. Anvelt. Tallinn 1961.

- L John Galsworthy, *To Let. The Forsyte Saga*. Leipzig 1926; tõlge: Forsyte'ide saaga III. Tõlkinud M. Sillaots. Tallinn 1960.
- MP John Galsworthy, *The Man of Property. The Forsyte Saga*. Leipzig 1926; tõlge: Forsyte'ide saaga I. Tõlkinud M. Sillaots. Tallinn 1960.
- P John Galsworthy, *The Patrician*. Leipzig 1911; tõlge: Patriits. Tõlkinud M. Sillaots. Tartu 1938.
- SS John Galsworthy, *The Silver Spoon*. Leipzig 1927; tõlge: Hõbelusikas. Tõlkinud G. Pärn. Tartu 1937.
- Salinger, RT Jerome David Salinger, *The Catcher in the Rye*. Moscow 1968; tõlge: Kuristik rukkis. Tõlkinud V. Raud. «Loomingu» Raamatukogu» nr. 32—34, 1961.
- Sillitoe, FBП Alan Sillitoe, *Fisher-Boat Picture. The Loneliness of the Long Distance Runner*. London 1962; tõlge: Kalapaadiga pilt. Tõlkinud V. Raud. Inglise novelle. Tallinn 1967.
- Sillitoe, KD Alan Sillitoe, *Key to the Door*. London 1961; tõlge: Ukse võti. Tõlkinud V. Raud. Tallinn 1967.
- Snow, CP Charles Percy Snow, *Corridors of Power*. New York 1963; tõlge: Võimu telgitagused. Tõlkinud U. Lehtsalu. Tallinn 1968.
- Wilson, LL Mitchell Wilson, *Live with Lightning*. Moscow 1967; tõlge: Elu täis äikest. Tõlkinud J. Lohk. Tallinn 1960.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ПЕРЕВОДА ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА ЭСТОНСКИЙ

У. Лехтсалу

Резюме

В статье рассматриваются основные принципы перевода лексических единиц с английского языка на эстонский. Указывается на редкость в художественной литературе случаев полного совпадения значения единиц английского языка со значением соответствующей лексической единицы эстонского языка. Также ограничены случаи полного отсутствия эстонского соответствия какой-либо единице английского языка. Более распространены случаи неполного совпадения объема значения, а следовательно, и объема конкретного содержания лексических единиц в английском и эстонском языках.

Если лексическая единица английского языка богаче по содержанию, чем самое близкое ей соответствие в эстонском языке, то при переводе приходится прибегать к распространению последнего.

При переводе английских лексических единиц общего значения, которые беднее по содержанию, чем их эстонские соответствия, особое значение приобретает контекст, так как контекстуальное соответствие нередко выходит из рамок значений, фиксируемых в словарях.

Для правильной передачи многозначных слов переводчику необходимо выяснить тип значения слова в переводимом контексте. Ошибки, встречающиеся в переводческой практике, происходят, главным образом, от неумения переводчика различать главное, второстепенное и переносное значение.

MAIN PROBLEMS OF TRANSLATING LEXICAL UNITS FROM ENGLISH INTO ESTONIAN

U. Lehtsalu

Summary

The degrees of correspondence between lexical units in English and in Estonian may be classified as follows:

1. Absolute equivalents can be found mainly in scientific literature, they are seldom met in works of fiction. There may exist no Estonian equivalent of an English lexical unit altogether or in a certain meaning. On translating fiction no equivalent may be found only in the case of lexical units which have been drawn from some dialectal or substandard form of language such as argot or jargon.

2. The closest Estonian equivalent may not exhaust the whole meaning of an English lexical unit, i. e. the English lexical unit may be narrower in meaning and richer in contents than the Estonian equivalent. In order to translate such lexical units, extension of the corresponding Estonian equivalents is usually indispensable.

3. The closest Estonian equivalent may be narrower in meaning than the English lexical unit. Here, two cases of the lack of absolute equivalence can be distinguished: 1) an English lexical unit may be of a more general meaning than the closest Estonian equivalent. Dictionaries can give only general advice on the translation of such words. The actual translation depends greatly on the context translated. 2) an English lexical unit may have more meanings than its Estonian equivalent. In order to translate polysemantic words, the translator should first make it clear in which meaning the word is used, i. e. what is its contextual meaning. It usually suffices for this purpose to examine the narrower context. There are, however, cases, where a broader context should also be taken into consideration. Mistakes in translating polysemantic words occur mainly if the translator takes a figurative or secondary meaning for the principal one or vice versa.